T.C

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

GÖBEKLİTEPE SEMBOLLERİNİN GÜNÜMÜZ SERAMİK VE ÇİNİ YÜZEYLERDE YORUMLANMASI

Hazırlayan

Burak GÜLBAĞÇA

Danışman

Doç. Serap IŞIKHAN

İZMİR/2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Göbeklitepe Sembollerinin Günümüz Seramik ve Çini Yüzeylerde Yorumlanması" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

…./ …./ 2023

Burak Gülbağça

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün …… / …… / …… / tarih ve …… sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği' nin ……..maddesine göre Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Yüksek Lisans öğrencisi Burak GÜLBAĞÇA'nın "**Göbeklitepe Sembollerinin Günümüz Seramik ve Çini Yüzeylerde Yorumlanması"** konulu tezi incelenmiş ve aday …… / ……. / …… / tarihinde, saat …….'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ……. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anasanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin …… olduğuna oy …… ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE ÜYE

ÖZET

Göbeklitepe, Şanlıurfa şehir merkezinin 15 km kuzeydoğusunda yer alan ve Kara Harabe (Örencik) Köyü'nün 2,5 km doğusunda bulunan bir yapılar topluluğudur. 1963 yılında Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırma Karma Projesi kapsamında İstanbul ve Chicago Üniversiteleri'nin ortaklaşa yaptıkları yüzey araştırmaları tespitinden sonra Göbeklitepe'de 1994 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazılar sonunda Göbeklitepe'nin arkeologlara göre insanlık tarihinin en eski yapılar topluluğundan biri olduğu tespit edilmiştir. Bölgede 20 adet tapınak saptanmış ancak henüz 8 tanesi gün yüzüne çıkarılabilmiştir. Ortaya çıkarılan tapınakların kalıntılarında hayvan ve insan heykelleri, T biçimindeki dikili taşlar, idoller, çeşitli şekiller, motifler, maskeler, sayısız sembol ve simgelerin bulunması, burada yaşayan insanların dini inançları için tapınakları inşa ettiklerini düşündürmektedir. Bu çalışmada, tapınakların ortaya çıkarılan kalıntılarının sanatsal ve estetik bakımdan yerinde incelenmesi, bugüne kadar yazılmış bilimsel yayınları da dikkate alarak, seramik yüzeylerde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2021'de bölgeyi yerinde inceleme ve araştırma imkânı bulunmuştur. Sembol, heykel ve dikilitaşlar özelinde tapınaklarda çok sayıda kalıntı incelenmiş ve bunlardan esinlenerek kalıntıların çağdaş seramik yüzeylere yansımalarına ilişkin tasarımlar gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sembol, Göbeklitepe, Şanlıurfa

ABSTRACT

Göbeklitepe is a collection of buildings located 15 km northeast of the city center of Şanlıurfa and 2,5 km east of the village of Kara Harabe (Örencik). In 1963, excavations were started in Göbeklitepe in 1994 after the detection of surface surveys conducted jointly by Istanbul and Chicago Universities within the scope of the Southeast Anatolia Prehistoric Research Mixed Project. At the end of the excavations, it was determined that Göbeklitepe is one of the oldest collection of buildings in human history according to archaeologists. 20 temples have been identified in the region, but 8 of them have yet to be unearthed. The presence of animal and human statues, T-shaped obelisks, idols, various shapes, motifs, masks, numerous symbols and icons in the remains of the uncovered temples suggests that the people living here built the temples for their religious beliefs. In this study, it was aimed to examine the unearthed remains of the temples artistically and aesthetically in situ and to evaluate them on ceramic surfaces, taking into account the scientific publications written to date. Accordingly, in 2021, it was possible to inspect and investigate the region on the spot. A large number of relics were examined in temples, especially symbols, sculptures and obelisks, and designs related to the reflection of relics on contemporary ceramic surfaces were carried out based on them.

Key Words: Symbol, Göbeklitepe, Şanlıurfa

ÖNSÖZ

Göbeklitepe yaklaşık 11.500 ila 12.000 yıl öncesine tarihlenen inşası ve insanların kabileden topluma geçiş sürecinin başlangıç aşamasını oluşturmasıyla, dünyadaki ilk tapınak olabilme özelliğine sahiptir. Göbeklitepe'nin bulunduğu Mezopotamya bölgesi, birbirinden farklı uygarlıklara sahne olması özellikle yukarı Mezopotamya ve Anadolu bölgesi, arkaik insanın neolitik devirde kült yapıları inşa etmesi, inancın çok eski devirlere kadar gittiğini göstermektedir. Göbeklitepe insanlık tarihinde çanak-çömleğin henüz yapılmadığı ve yerleşik hayata geçilmediği bir zamanda, tapınak yapma ihtiyacı duyulan ilginç bir dönemi ortaya çıkarmıştır.

Bu tez çalışmamda, destek ve önerileriyle bana yol gösteren danışman hocam Doç. Serap SAVAŞ IŞIKHAN' a teşekkürlerimi sunuyorum.

GÖBEKLİTEPE SEMBOLLERİNİN GÜNÜMÜZ SERAMİK VE ÇİNİ YÜZEYLERDE YORUMLANMASI

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ……ii

TUTANAK……...iii

ÖZET……iv

ABSTRACT……..v

ÖNSÖZ……vi

İÇİNDEKİLER……vii

GÖRSELLERİN LİSTESİ……...ix

GİRİŞ…….....1

1. BÖLÜM

GÖBEKLİTEPE'NİN TARİHÇESİ, COĞRAFİ KONUMU VE KEŞFİ

1.1. Tarihçe..... 5

1.2. Coğrafi Konumu ……...…….6

1.3. Keşfi 7

2.BÖLÜM

GÖBEKLİTEPE'DE BULUNAN TAPINAKLAR, DİKİLİTAŞLAR VE KABARTMA SEMBOLLER

2.1. Tapınaklar 11

2.2. Dikilitaşlar 12

2.2.1. A Yapısı (Yılanlı Dikilitaş Yapısı)..... 13

2.2.2. B Yapısı (Tilkili Dikilitaş Yapısı)..... 16

2.2.3. C Yapısı (Erkek Yaban Domuzu Dairesinde)……....18

2.2.4. D Yapısı (Taş Çağı Hayvanat Bahçesinde)..... 22

2.2.5. Aslanlı Dikilitaş Yapısı…….…….27

2.3. Kabartma Semboller……..…….29

2.3.1. Soyut Semboller ……...…….30

2.3.2. Hayvan Sembolleri …….……..30

3.BÖLÜM

TASARIMLAR ve UYGULAMALAR

3.1. Tasarımlar ……....33

3.2. Uygulamalar ……....33

SONUÇ……...54

KAYNAKÇA 55

ÖZGEÇMİŞ

GÖRSELLERİN LİSTESİ

Görsel-1: Berketli hilal bölesi……6

Görsel-2: Göbeklitepe coğrafi konumu……7

Görsel-3: Göbeklitepe planı……...9

Görsel-4: Yılan sembollü dikilitaş……...14

Görsel-5: Boğa, tilki ve kuş sembollü dikilitaş……14

Görsel-6: Koç başı (bukranion) sembollü dikilitaş……15

Görsel-7: Yılan sembollü dikilitaş……...15

Görsel-8: Tilki sembollü dikilitaş……17

Görsel-9: Sürüngen sembollü dikilitaş……... 17

Görsel-10: Köpek sembollü dikilitaş……...18

Görsel-11: Ejder ya da sürüngen sembollü dikilitaş……20

Görsel-12: Yaban domozu ve kuş sembollü dikilitaş……..21

Görsel-13: Köpek sembollü dikilitaş……...21

Görsel-14: Dikilitaş üzernde kollar…….23

Görsel-15: Hilal, daire ve H sembollü dikilitaş……...24

Görsel-16: Boğa, tilki ve yılan sembollü dikilitaş……...24

Görsel-17: Yaban eşeği ve ceylan sembollü dikilitaş……..25

Görsel-18: Köpek sembollü dikilitaş……...25

Görsel-19: Yılan sembollü dikilitaş…….26

Görsel-20: Turna kuşu ve yılan sembollü dikilitaş…….26

Görsel-21: Akbaba, akrep ve başsız insan sembollü dikilitaş.....27

Görsel-22: Kaplan ya da aslan sembollü dikilitaş……..28

Görsel-23: Kaplan ya da aslan sembollü dikilitaş……. 28

Görsel-24: Üzerinde şeritler ve ellerin olduğu dikilitaş……..29

Görsel-25: Alçı üzerinde kazıma semboller……34

Görsel-26 Alçı üzerinde kazıma semboller…….34

Görsel-27: Alçı üzerinde kazıma semboller……35

Görsel-28: Alçı üzerinde kazıma semboller……35

Görsel-29: Heykel modelin oluşturulması……...35

Görsel-30: Alçı kalıpların oluşturulması…….35

Görsel-31: Alçı kalıba çamur basma……..36

Görsel-32: Heykellerin rütuş işlemi……36

Görsel-33: Heykel figürün şekillendirilmesi……...36

Görsel-34: Heykel formun şekillendirilmesi ve dekorlanması.....36

Görsel-35: T sütunun şekillendirilmesi……...37

Görsel-36: T sütunun sembollerinin yapıştırılması ve ilk pişirimin yapılması.....37

Görsel-37: T sütunun renklendirilmesi ve sırlanması……..37

Görsel-38: İsleme yöntemi……..38

Görsel-39: T biçimli dikilitaş…….39

Görsel-40: Kabartma sembol……...39

Görsel-41: Uygulama 1……...39

Görsel-42:T biçimli dikiliş…….….39

Görsel-43: Kabartma sembol……...39

Görsel-44: Uygulama 2……...39

Görsel-45: Kabartma sembol……...40

Görsel-46: Uygulama3……40

Görsel-47: T biçimli dikilitaş ve kabartma sembol……40

Görsel-48: Uygulama 4……...40

Görsel-49: T biçimli dikilitaş……..41

Görsel-50: Uygulama 5……...41

Görsel-51: T biçimli dikilitaş be kabartma sembol……41

Görsel-52: Kabartma sembol……...41

Görsel-53: Uygulama 6……...41

Görsel-54: Kabartma sembol……...42

Görsel-55: Uygulama 7……...42

Görsel-56: Kabartma semboller…….42

Görsel-57: Uygulama 8……...42

Görsel-58: T biçimli dikilitaş ve kabartma semboller.....43

Görsel-59: Uygulama 9……...43

Görsel-60: T biçimli dikilitaş ve kabartma semboller…….……43

Görsel-61: Uygulama 10……43

Görsel-62: Çanak formun tornada çekilmesi……...44

Görsel-63: Çanak formun rötüşlenmesi……...44

Görsel-64: Çanak formun üzerine rölyeflerin eklenmesi.....45

Görsel-65: Çanak formun renklendirilmesi…….45

Görsel-66: Kabartma semboller……...46

Görsel-67: Uygulama 11…….46

Görsel-68: Kabartma semboller……...46

Görsel-69: Uygulama 12…….46

Görsel-70: İki parça tabak formun şekillendirilmesi 47

Görsel-71: Parçalı formların birleştirilmesi…….47

Görsel-72: Forma sıratlı dekor girilmesi…….47

Görsel-73: Kabartma semboller……...48

Görsel-74: Uygulama 13…….48

Görsel-75: Pano üzerine kabartmaların yerleştirilmesi.....49

Görsel-76: Pano üzerine renklendirici oksitlerin sürülmesi.....49

Görsel-77: Kroki……..49

Görsel-78: Uygulama 14…….49

Görsel-79: Çanak formlarının şekillendirilmesi.....50

Görsel-80: Form üzerine heykelciklerin yerleştirilmesi.....50

Görsel-81: Form üzerine heykelciklerin yerleştirilmesi.....50

Görsel-82: T sütunu…….51

Görsel-83: Uygulama 15…….51

Görsel-84: Kabartma semboller……...51

Görsel-85: Uygulama 16…….51

Görsel-86: Çanak formun hazırlanması…….52

Görsel-87: Bardak formun hazırlanması…….52

Görsel-88: İki formun birleştirilmesi……..52

Görsel-89: Çanak formun renklendirilmesi ve sırlanması.....52

Görsel-90: T sütunu ve kabartma semboller……53

Görsel-91: Uygulama 17…….53

GİRİŞ

Türkiye'nin Şanlıurfa ilinde keşfedilen ve diğer tüm medeniyetlerden önce, insan topluluklarının bir arada yaşamasına imkân sağlamış olan Göbeklitepe'nin kim tarafından ve hangi nedenlerden dolayı inşa edildiği, iletişim antropolojisi ve arkeolojinin başlıca problemlerden birini oluşturmaktadır. "Göbeklitepe"yi dikkate değer kılan başlıca faktör, insani medeniyetin temel yapı taşlarını oluşturan sembolik iletişimin biçimlenişinin en önemli kilometre taşlarından biri olmasıdır. Keşfedilen dört ayrı daireyi oluşturan, "T biçimli" taş sütunların aralarının taşlar ile örülmesiyle meydana gelen duvarın ve her birinin ortasında yer alan birbirine bakan, zeminden üç metre yükseklikteki iki T biçimli sütunun, gündelik yaşamın devam ettirilmesi ile bir ilişkisinin bulunmadığı araştırmacılar tarafından açıkça ifade edilmektedir. Taş devrinde yaşayan insanların inşa ettiği bu yapılarda yer alan taş sütunlardaki figürler, çeşitli tapınma etkinliklerinin gerçekleştirildiğinin başlıca kanıtıdır. Taş sütunlara resmedilen insana benzeyen figürlerin ise, idealize edilmiş insanüstü tasarımlar olduğu kalıntılarda açıkça izlenmektedir. Dünyadaki ilk tapınak olabileceğine dair önemli kanıtları barındıran Göbeklitepe'nin yaklaşık 11.500 ila 12.000 yıl öncesine tarihlenen inşası, insanların kabileden topluma geçiş sürecinin başlangıç aşamasını oluşturmaktadır. Böylesi bir tapınağın inşa edilebilmesi için, çok sayıda insanın "eşgüdümlü" etkinlikte bulunmasının gerekmesi, 12.000 yıl önce (M.Ö. 10.000) bunun nasıl gerçekleştirilebildiği problemini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca tapınağın etrafında, insanların barınak olarak kullanabilecekleri herhangi bir yapıya rastlanmaması, tapınağın yerleşik hayata geçmemiş insanlar tarafından inşa edildiğinin bir göstergesidir. Yine tapınak etrafında bulunan hayvan kemiklerinin tamamının vahşi hayvan kemikleri olması, inşa eden insanların avcı ve toplayıcı olduklarının bir diğer kanıtıdır. Bu durum zamanımıza kadar kabul gören insanlık tarihine ilişkin teorilerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Dini inancın ve sembolik iletişim dizgelerinin, insanların tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde bulunmaya başlamalarından sonra ortaya çıktığına dair ortak görüş "Göbeklitepe"de keşfedilen buluntular ile sorgulanmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yeni bulgular tarafından desteklenmeyen teorilerin ya terk edilmeleri ya da revize edilmeleri gerekir. Bu nedenle

Schoch, "Göbeklitepe"de ortaya çıkan yeni buluntular ışığında insanlığa yeni bir kavrayışın getirilmesi gerektiği görüşündedir. İnsanların, su ve gıdalarını başka yerlerden getirmek zorunda oldukları bir coğrafi konumda bulunan Göbeklitepe, insanların bir arada bulunmak için hangi nedenlerden dolayı, bir tepede tapınak inşa ettikleri probleminin bilim insanlarının gündemine gelmesine yol açmaktadır. Öyle ki, suyun ve yiyeceğin başka konumlardan taşınmak zorunda kalındığı koşullar altında, insanların tapınak çevresinde uzun süre ikamet edemeyecekleri açıktır. Tüm bu koşullara rağmen, insanların böylesi bir tapınağı nasıl ve neden dolayı inşa etmiş oldukları bilim adamlarınca önemli bir problemdir. Ayrıca, taş devri insanlarının böylesi bir tapınağın inşasını gerektiren karmaşık düşünce ve tasarımın yanında, belirli bir iş bölümünü gerçekleştirebilmeleri de araştırmacılar tarafından çözüm bekleyen diğer bir problemdir. Araştırmacılar tüm bunların anlaşılabilmesi için insanın asli niteliklerine ilişkin yeni kavrayışlara ihtiyaç duyarak sorgulamaya devam etmektedirler (Özkan, 2012: 10-11). Bu çalışma, 05-06 şubat 2022 tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlenmiş olan SSD Journal 3. Uluslararası Sosyal ve beşeri Bilimler Kongresi'nde "Göbeklitepe Kalıntılarının Seramik Yüzeylere Yansıması" başlığıyla sözlü olarak sunulmuş ve bildiri kitabında tam metin olarak yayımlanmıştır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde Göbeklipe'nin tarihçesi, coğrafi konumu ve keşfine ilişkin araştırma ve bulgular bugüne kadar yapılmış bilimsel yayınlarda yayınlanan makale ve bildiriler ışığında değerlendirilerek sunulmaktadır. Tezin ikinci bölümünde bölgede bulunan kalıntılardan özellikle tapınaklar, dikili taşlar ve bunlar üzerinde görülen semboller ve simgeler yine arkeolog, sanat tarihçi ve konuyla ilgili çalışan araştırmacıların yayınladıkları bilimsel yayınlardan derlenerek anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise, 2021 yılında Göbeklitepe'yi yerinde inceleme ve araştırmak üzere giderek, tapınaklarda ortaya çıkarılan kalıntıların sanatsal ve estetik bakımdan yerinde incelenmesi, bugüne kadar yazılmış bilimsel yayınları da dikkate alarak, seramik yüzeylerde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sembol, heykel ve dikili taşlar özelinde tapınaklarda çok sayıda kalıntı incelenmiş ve bunlardan esinlenerek kalıntıların çağdaş seramik yüzeylere yansımalarına ilişkin tasarımlar gerçekleştirilmiştir.

1.BÖLÜM

GÖBEKLİTEPE'NİN TARİHÇESİ, COĞRAFİ KONUMU VE KEŞFİ

1.BÖLÜM

GÖBEKLİTEPE'NİN TARİHÇESİ, COĞRAFİ KONUMU VE KEŞFİ

1.1.TARİHÇE

Neolitik dönem yaklaşık olarak M.Ö. 10.000- 6000 tarihleri arasındaki bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde insanoğlu ilk kez, Neolitik Dönem'de doğa ile olan ilişkisini kendi lehine çevirerek, avcılık ve toplayıcılık ile birlikte tarıma da yönelmiştir. Yabani şekilde yetişen buğday, arpa, mercimek türü ürünleri deneme yanılma yoluyla ekmeye başlayan insanoğlu, zamanla en iyi ürünü bulmuştur. Yine bu dönemde hayvanların evcilleştirilmesi gerçekleşmiş, ilk dini ve sivil mimari örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Sepici, 2013: 45).

Göbeklitepe'de yapılan kazılarda, yerleşik yaşama geçişle ilgili mevcut bilgileri alt üst edecek buluntular ortaya çıkmıştır. Dünyada kabul gören arkeolojik görüşe göre insanoğlunun avcı ve toplayıcı yaşam biçiminden yerleşik hayata geçmesindeki en önemli faktörleri arasında açlık ve korunma içgüdüsü olarak bilinmektedir. Fakat Göbeklitepe bu tabuyu yıkmaktadır. Yapıldığı dönem göz önüne alındığında, yerleşik yaşama geçişte dinsel inanışların da etkisinin olabileceği ortaya çıkmaktadır. Neolitik dönem, Çanak Çömleksiz Neolitik dönem ve Çanak Çömlekli Neolitik dönem olarak ikiye ayrılmıştır. Çanak çömleksiz neolitik dönem kendi içersinde de ayrılarak neolitik A ve neolitik B dönemleri olarak bilinmektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik-A dönemine tarihlenen Göbeklitepe' de insanlar çanak çömlek yapmayı bilmemektedirler. Onun yerine taş kaplar kullandıkları bilinmektedir. Bu dönem insanının ana melzemesi taş ve obsidyendir. sert bir malzemenin yardımı ile ana kayadan "T" biçimli steller çıkartılarak ve üzerine kazıdıkları semboller döneminin sanat ürünlerine kıyasla kusursuz biçimde işlenmiştir (Aydık, 2014: 3).

1.2. COĞRAFİ KONUMU

Bereketli hilal olarak bilinen yukarı Mezopotamya, insanlık tarihinin bilinen en eski yerleşim yeridir ve ülkemizin güneydoğu bölgesinde bulunan Şanlıurfa ve Harran'ı kapsamaktadır. Dinlerin ve mitlerin ortaya çıktığı düşünülen bu bölgede Sümer, Asur, Bâbil ve Keldânî devletleri gibi, birçok medeniyet kurulduğu varsayılmaktadır (Özalp, 2016) (Görsel 1).

Göbekli Tepe Şanlıurfa şehir merkezinin 15 km kuzeydoğusunda yer alan ve Kara Harabe (Örencik) Köyü'nün 2,5 km doğusunda bulunmaktadır. Burasının Neolitik çanak çömleksiz A-B döneme (MÖ. 10.500- MÖ. 7.500) yani günümüzden 12.000 yıl öncesine ait bir inanç merkezi olduğu düşünülmektedir (Schmidt, 2007:115). Yaklaşık 200-300 metre yüksekliğinde ve kireçtaşı kayalıklardan oluşan bir höyüğün üzerine inşa edilen bu megalitik yapı, Harran Ovası'na hâkim bir konumda bulunmaktadır. Düz kireç taşı platodan yukarıya doğru yükselen bu höyük, bir göbeğe benzediği için Göbeklitepe olarak adlandırılmıştır (Göler, 2017: 34) (Görsel 2).

Görsel 1 Bereketli hilal bölgesi
(**Kaynak:** http://www.altinrota.org)

Görsel 2- Göbeklitepe'nin coğrafi konumu
(**Kaynak:** Dr. Emine Sonnur Özcan, TÜBİTAK Bilim Ve Teknik Dergisi)

1.3. KEŞFİ

Göbekli Tepe ilk defa 1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırma Karma Projesi kapsamında yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir. 1994 yılında Alman arkeolog Klaus Schmidt tarafından buranın Neolitik Döneme ait olduğu keşfedilmiştir. 1995 yılında İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Şanlıurfa Müzesi önderliğinde, Almanya Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi Enstitüsü'nün ortak projesi kapsamında kazı çalışmaları başlamıştır (Sümer, 2007: 268).

"Yöresel görüşe göre, 1983 yılında Göbekli Tepe'nin mülk sahibi bir gün tarlasını sürerken yer üstünde işlemeli bir taş görür ve bunu Şanlıurfa Müzesine götürür. Müzeyi gezen Alman arkeolog Harald Hauptmann bu eserin çıktığı yeri merak etmesi ile Göbeklitepe keşfedilir" (Yelken, 2019: 3).

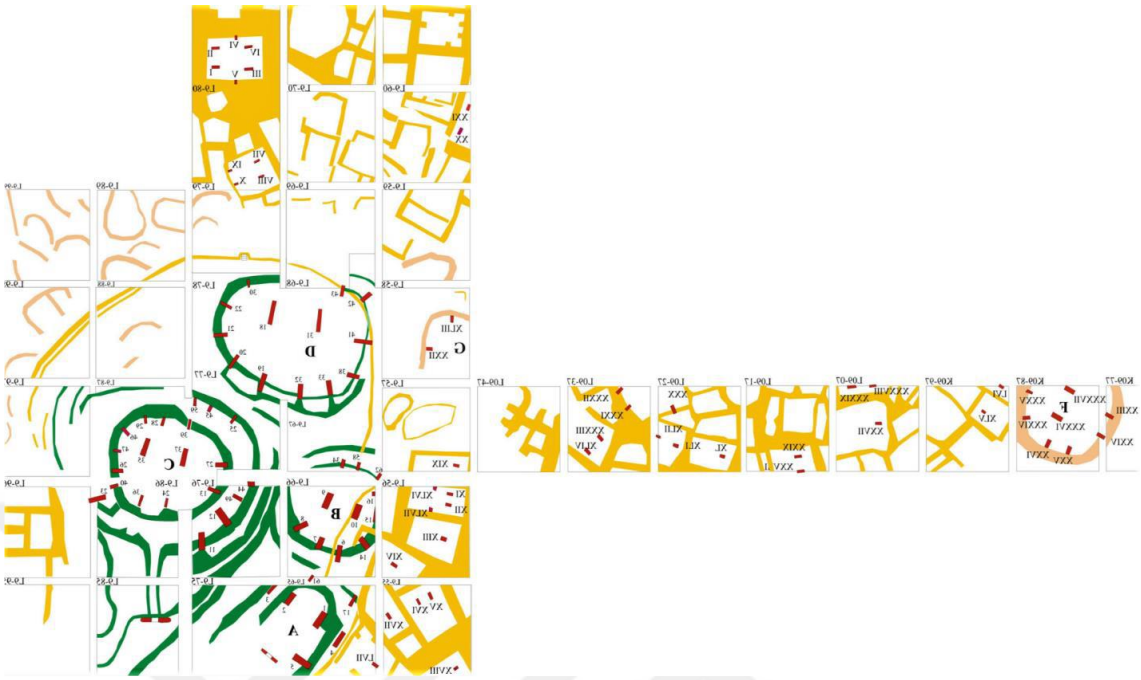
“Resmi kaynaklara göre ise, Göbekli Tepe ilk defa 1963 yılında, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırma Karma Projesi kapsamında yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir” (Sümer, 2007: 268).

İlk başlarda yapılan yüzey araştırmasında bu arkeolojik alanın büyük kireçtaşı bloklarından yapılmış Neolitik Dönem’e değil, çok daha sonrasına, Roma dönemine veya Ortaçağ’a ait bir mezarlığın taşları olduklarını düşünerek çalışmalara devam edilmemiştir (Yelken, 2019: 3).

1995 yılında ise Şanlıurfa Müzesi Müdürü A. Mısır ile İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Klaus Schmidt başkanlığında, Almanya Heidelberg Üniversitesi Tarihöncesi Enstitüsü'nün ortak projesi olarak kazı çalışmalarına başlanmıştır.

Klaus Schmidt başkanlığında yapılan kazılarda bölgenin, diğer arkeolojik kazılarda bulunan Neolitik yerleşim yerlerinden farklı olduğu ve daha önce hiçbir yerde rastlanılmayan dinî yapılar tespit edilmiştir. Özellikle üzerinde hayvan figürlerinin ve sembollerin bulunduğu T biçimindeki dikili taşlar ve bu dikili taşlardan oluşan daire biçimindeki anıtsal yapılar dikkatleri üzerine çekmiştir. 2003 yılında yapılan jeomanyetik ve radar taramalarında en az yirmi adet çemberimsi yapının Göbeklitepe’de bulunduğu tespit edilmiştir (Göler, 2017: 6).

Bu görüntüde yeşil çizgilerin olduğu alan Göbeklitepe’nin en üst katmanını, kırmızı çizgiler ise bu yüzey üzerindeki dikilitaş sütunları, koyu sarı alanlar orta katmanı ve açık sarı alanlar ise en alt katmanı göstermektedir. Alt katmanların şekillerinden de görüldüğü gibi burada daha eski dönemlere ait daha birçok kalıntı mevcuttur (Topraklı, 2019: 4) (Görsel 3).

Görsel 3- Göbeklitepe Planı
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

2. BÖLÜM

GÖBEKLİTEPEDE BULUNAN TAPINAKLAR, DİKİLİTAŞLAR VE KABARTMA SEMBOLLER

2. BÖLÜM

GÖBEKLİTEPEDE BULUNAN TAPINAKLAR, DİKİLİTAŞLAR VE KABARTMA SEMBOLLER

2.1. TAPINAKLAR

"Tapınak, kutsal ile ilişkinin sistemli bir biçimde yeniden dizaynıdır. Bir merkez oluşturur ve bu merkez düzenli tekrarlarla yüce güçlere ilişkinin yeniden ve yeniden kurulduğu büyüsel aktivitenin yeniden türemesine olanak tanır. Dünyanın düzenli biçimde yenilenmesi, mevsimsel döngüler ve bitkilerin ölüm ve yeniden dirilmeleri, insanın ancak katılımıyla mümkün olacak ritlerin kaynağını oluşturmuştu" (Halis, 2019: 49).

Bu yapılarda gerçekleştirilen ritüel ve kutsal ile buluşmada dönme hareketiyle ortaya çıkan koreografi arkaik dinlerin ortak niteliklerindendir. Merkez etrafında dönme katılımcıları da eşit biçimde izleme olanağı sağlar. Göbeklitepe yapılarında bu dairesel biçim, dönme hareketinin gerçekleştiğinin kanıtı olabilir. Dönme hareketi esriklik yaratarak ritüeli gerçekleştirmede kutsalla yakınlaşmada bir araç olabilir (Halis, 2019: 49).

"Ruhun sembolünün daire olarak tanımlayan Platon bunun karşısında toprağa bağlı maddeyi beden-gerçeklik alanının temsili olarak düşünmüştü" (Halis, 2019: 50).

Tapınakların oluşumundaki taşın, dayanıklılık ve çürümezlik, insan kemikleri ile ilişkisinden etkilenmiştir. Doğanın ve toprağın kemikleri olarak yok olmayan sonuz yaşam, ölümsüzlük ve yeniden doğma inancını temsil etmiştir. İlk insanlarda korunma amaçlı sığınılan kayalar ya da mağaralar üzerinden şükran ve ya da benzeri duygular oluşturmuştu. Yaşama karşı kazanılan bu zafer anma ve saygı duygusu ile bir anıt dikildiğinde taştan yararlanılmıştır. Taş bir sembol haline gelerek sabit ve bozulmaz bir anıta dönüşmüştür (Halis, 2019: 33-35).

"Göbeklitepe'de taşın böylesine sistemli ve görkemli kullanımı gelişkin dini algının doğada temas edilen merkezi güç odağına yeni bir anlam boyut kazandırdığını

gösterir. Bununla birlikte inancın statik dokusu taşın görkemli işlevinin oldukça uzun süredir devam ettiğini anlamış oluruz" (Halis, 2019: 38).

Yapıların diğer bir özelliği ise sıvı geçirmeyen terrazzo tabandı. Tabanın su geçirmez özelliği kanlı, içkili ya da sulu bir ritüel gerçekleştiğine işaret etmektedir. Kurban ritüeli ile şölen gerçekleştirme olasılığı mümkün olabilir. Terazzo tabanlar Çayönü kazısına kadar sadece Roma Dönemi'nden biliniyordu. Bu özel ta banı yapabilmek için kalın kireç mucurlarıyla karıştırılmış harç tabakası, sertleştikten sonra aşındırılarak beton benzeri parlak bir zemin elde edebilir (Schmidt, 2007: 68).

Göbeklitepe'de gün yüzüne çıkarılan tapınaklar A Yapısı (Yılanlı Dikilitaş Yapısı) B Yapısı (Tilkili Dikilitaş Yapısı), C Yapısı (Erkek Yaban Domuzu Dairesinde), D Yapısı (Taş Çağı Hayvanat Bahçesinde), Aslanlı Dikilitaş Yapısı olmak üzere beş yapı gün yüzüne çıkartılmıştır. Jeomanyatik radar arama sonuçlarına göre on dört adet daha yapının olduğu belirtilmiştir. Yapıların şekilleri daire ve oval olarak ifade edilmektedir. T şeklinde sütunlarla çevrilmiş aralarını taşlarla doldurularak yapılan yapıların her birinin merkezinde uzunlukları yaklaşık 5-6 metre yüksekliğinde, ağırlıkları 50-60 tona ulaşan iki adet T sütunları bulunmaktadır.

2.2. DİKİLİTAŞLAR

Yapıların terrazzo zeminine yerleştirilmiş olan merkezi ikiz dikilitaş, soyut bir insan biçiminde yontulmuştur. Daha geniş iki yüzeyi boyunca dirsekten bükülü, elleri ve parmakları öndeki dar yüzeyde birleşmiş ince kollar kabartma şeklinde resmedilmiştir. Daire biçiminde olan yapıların duvarları arasında yer alan on iki ila on üç dikilitaşın kalıntılarında da antropomorfik şekillerin olduğu gözlemlenmiştir, ancak merkezi dikilitaştaki figür bu acıdan çok daha ileri düzeydedir. Figürün elleri üzerinde yer alan birbirine paralel iki kesiğin veya yontulmuş iki dikey hattın belde acılan, dokuma bir giysinin kenarlarını temsil ettiği açıktır, bazılarına göre de Katolik rahiplerin taktıklarına benzer bir etol olabilir. T biçimli olduğu, yani çekiç başlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser bu haliyle dünyanın en eski üç boyutlu insan tasvirini teşkil eder. Arkeologlar "şahsi bir tanrı' nın sembolü olduklarını öne sürmüştür. Belki de bu

dikilitaşlar, yapının içindeki kutsal alanı koruyan ikiz (yerin ruhu) gibi, içeri gelenleri selamlamak için buraya konumlandırılmıştır. Var olduğu düşünülen bu sınır alanı veya kutsal alan, bu dünyanın dışında yer alan öte dünyayı temsil ediyor olmalıydı. Hatta muhtemelen ya ölümle, ya da olum benzeri vecit haliyle veya hayvan güçleriyle, büyük atalarla ve mitolojik varlıklarla iletişim kurmak amacı taşıyan, şuur değişikliği yoluyla ulaşılabilecek paralel bir diyara, doğaüstü bir dünyaya işaret ediyor olabilirler (Collins, 2019: 46-50).

1.3.1. A Yapısı (Yılanlı Dikilitaş Yapısı)

Göbeklitepe'nin 1995-1996 kazı sezonunda ortaya çıkarılan ilk yapısıdır. A yapısı, dağın kireçtaşı ana kayasının üzerinde yer alıyor olması daha eski olduğuna işaret etmektedir. Gün yüzüne çıkarılan bu yapının merkezinde iki T biçimine dikili sütün bulunmuştur. Bu iki dikilitaşın etrafında, bir dış duvar ya da bir alan sınırına rastlanmadan, çok sayıda monolitik mimari parçanın olduğu görkemli bir yapı bel irmeye başladı. İki dikili taş birbirine paralel olarak yerleştirilirken etrafını çevreleyen daha küçük T biçimli sütunlar merkeze dönüktür. Bu yapı oval biçiminde olup dümdüz bir terrozza zeminle kaplıdır (Schmidt, 2007: 114).

Birbirine paralel olanlar duvarlara yaslıydı ve bu dörtgen yapının kuzeybatı ucuna inşa edilmiş dairesel bir apsise giriş görevi görüyordu. İlk olarak ortaya çıkarılan 1 numaralı dikilitaşın dar on yüzeyinde, başları yukarı doğru bakan ve sürünen beş tane yılan yer alıyordu. Yukarı doğru ilerleyen tek bir yılan sadece burada tespit edilmiştir. Bu dikilitaşın yüksekliği 3,15 m'yi bulmaktadır. (Görsel 4). Geniş yüzeyinde ise yılanlardan meydana gelen ağ, hemen altında, muhtemelen bir koç kabartması görülmektedir. 2 numaralı dikilitaşta bir boğa, sıçrayan bir tilki ve muhtemelen turna olan balıkçıl bir kuş vardır (Görsel 5). Bu dikilitaşın dar ön yüzeyinin üst kısmında, çekiç biçimli başın hemen altında yüksek kabartma şeklinde bir bukranion (koç başı) vardır (Görsel 6). Bu dikili taşın yüksekliği 3,15 m'yi bulmaktadır. 3 ve 4 numaralı dikilitaşlarda kabartma yoktur, 5 numaralı dikilitaşta ise yine bir yılan ve boyu 2 m'yi bulmaktadır (Schmidt, 2007: 176-179) (Görsel).

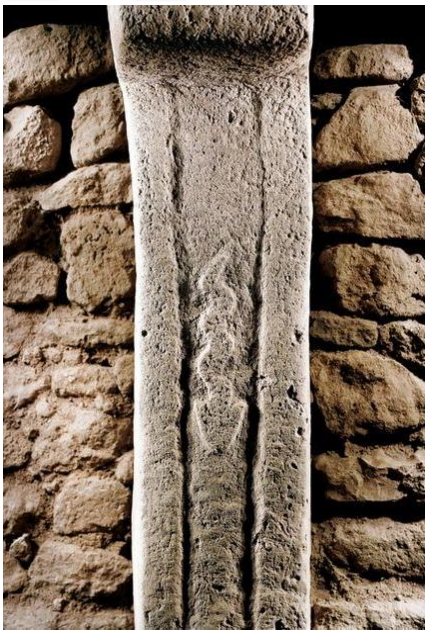
Görsel 4- Yılan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 5- Boğa, tilki ve kuş sembollü dikilitaş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 6- Koç başı (Bukranion) sembollü dikilitaş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 7- Yılan sembollü dikilitaş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

1.3.2. B Yapısı (Tilkili Dikilitaş Yapısı)

1998 ve 1999'da Göbeklitepe'de 9 metre karelik bir alanda yeni bir çukur kazılmıştır. Yılanlı Dikilitaş Yapısının hemen kuzeyinde açılan bir çukurda, B Yapısı olarak bilinen biraz daha büyük bir yapı bulundu. Yaklaşık 7 metreye 8,7 metre büyüklüğündeki bu oval yapıda dokuz T biçimli dikilitaş bulunmaktadır. Yedi tanesi temenos duvarına dayanmaktadır. Daha uzun olan ikiz dikilitaş birbirine paralel olarak terrazzo zeminin merkezinde yer almaktadır. İkiz dikilitaşların toprak üstünde kalan kısımlarının uzunluğu 3,5 metre, ağırlıkları ise 7 tonu bulmaktadır. (Collins, 2019: 57-58).

Dikilitaş 15, temenos duvarlarıyla çevrili diğer dikilitaşlara göre farklı açıda durmaktadır. Dikilitaş 9 ve 10'a göre paralel kuzey-güney yönünde bulunmaktadır.

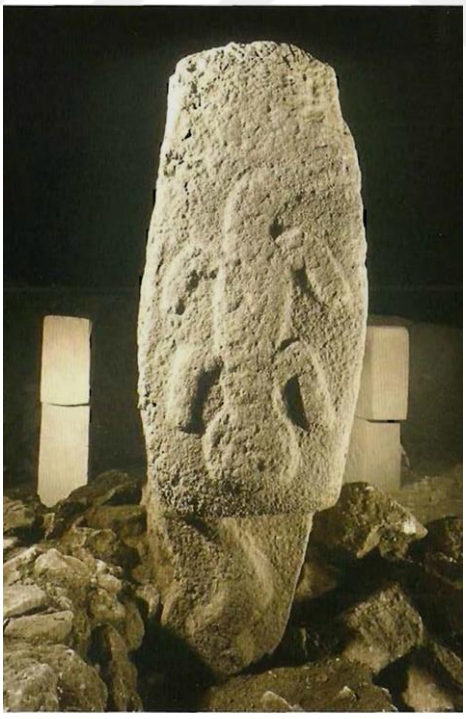
Dikilitaş 9 ve 10'un gövdelerinin birbirlerine dönük iç yüzeylerinde güneye doğru zıplayan tilki kabartmaları görülmektedir (Görsel 8). 10 numaralı dikilitaşın batı yüzündeki tilki kabartmasının altında bir yaban domuzu ve üç köpek betimi bulunmaktadır.

Dikilitaş 6'nın baş kısmında dört ayaklı bir sürüngen ya da leoparı andıran bir kabartma bulunmuştur. Bu kabartmanın alt kısmında ise aşağı doğru ilerleyen bir yılan kabartması görülmektedir (Görsel 9).

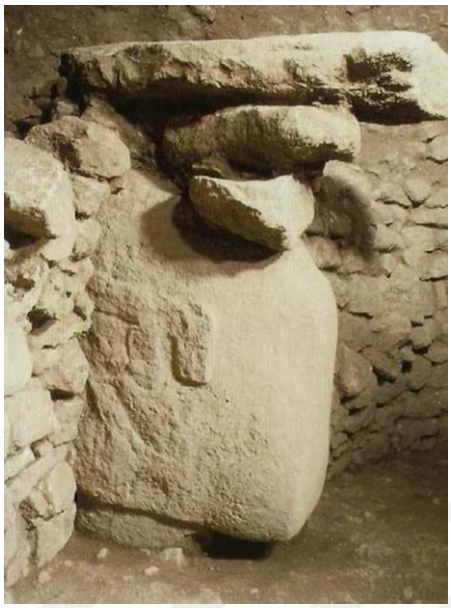
Dikilitaş 14'te çevre duvarı tarafından bir kısmı kapatılmış, ne olduğu tam olarak bilinmeyen bir tilki ya da köpek kabartması görülmektedir (Schmidt, 2007: 128-130) (Görsel 10).

Görsel 8- Tilki sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 9- Sürüngen sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://martinsweatman.blogspot.com/

Görsel 10- Köpek sembollü dikili taş
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

1.3.3. C Yapısı (Erkek Yaban Domuzu Evi)

Burada yabani domuzların, daha doğrusu erkek yaban domuzu betimlemelerin yoğunluğu sebebiyle erkek yaban domuzu evi olarak tanımlanmıştır. Burası çapı 30 metreden büyük ve gösterili bir yapının, başlangıçta üstünün kapalı olması oldukça zordur. Diğer yapılara göre c yapısı daha karmaşıktır. A ve B yapıları gibi oval biçiminde 23metreye 18 metre olarak saptanmıştır. Geçmiş dönemlerde büyük oranda tahrip edilmiş ve bu yapının merkezinde bir zamanlar iki devasa dikili taş vardı. Geriye sadece batı tarafındaki 37 numaralı dikili taşın büyük bir parçası kalmıştır. 2009'da bu parça Alman mimar ve mühendislik danışmanı Eduard Knoll'un liderliğinde yeniden dikilmiştir (Schmidt, 2007: 138).

C yapısı iç içe geçmiş iki daireden oluşmaktadır. Dış dairesinde eskiden kaç tane dikili taşın olduğu artık belli olmuyordu fakat sekiz tanesi yerindedir. İç dairesinde ise on iki tane tespit edilip, on bir tanesine ulaşılabilmiştir. İç içe iki duvarın arasına dairesel bir yürüme yolu oluşur. İkiz dikili taşların bulunduğu merkezi alana buradan

geçiş yoktur. İçerideki dairenin duvarında bir lomboz taşı[1] ve merdiven bulunmaktadır. Önceden burada bir çatı varsa bir giriş yeri olması muhtemeldir. Çünkü daireyi oluşturan dikilitaşlardan bazılarının üst kısımlarında yapıyı örtecek unsurları desteklemek amacıyla olabilecek oyuklar bulunmuştur.

C yapısının iç ve dış duvarları arasındaki dairesel geçide güneyden, kuzey-güney yönünde konumlandırılmış 7,5 metre uzunluğunda taştan bir geçiş yolu bulunmaktadır. Burada U biçimli kapı taşı ve taşın üst uçlarında dışarıya dönük, birbirlerine ters yönlere bakan sıçramaya hazır halde bulunan yontulmuş iki hayvan bulunmaktadır. Hayvanlar kedigillere benzediği için Schmidt buraya aslanlı kapı demiştir.

Dromos'un[2] bu U biçimli girişinin ötesinde, sekiz basamaklı bir merdiven keşfedilmiştir. Bu merdiven, şu ana kadar dünyada bulunmuş en eski merdivenlerden biridir. C yapısına girebilmek için tırmanmak gerektiğini ve bu yapıya gelenlerin güney tarafından yaklaştığını göstermektedir.

Yapının ikiz dikili taşları yaklaşık 5 metre yüksekliğinde ve B yapısındaki gibi güneye doğru bakan sıçrayan bir tilki kabartması görülmektedir. Fakat bu dikilitaşlar terrazzo temin üzerinde yer almaz, bir kaidenin içinde dikdörtgen oyuklara yerleştirilmiştir.

C Yapısının batı tarafındaki 27 numaralı merkezi dikili taşın dar ön yüzünde yüksek kabartma yırtıcı hayvan bulunmuştur. Uzun kuyruklu, bir deri bir kemik kalmış, kocaman keskin dişleri ustalıkla oyulmuş son derece gerçekçi bir figürdür (Collins, 2019: 70-72) (Görsel 11).

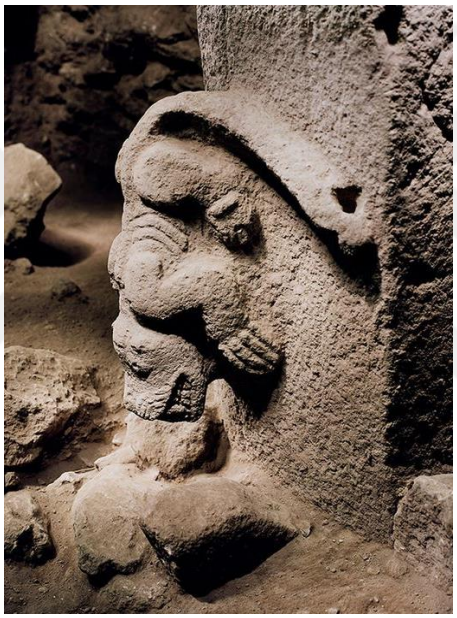
Dikilitaş 12'nin ön geniş yüzeyi kabartmalarla doludur. Yukarısında büyük olasılıkla ağlar içinde kuşlar, aşağı doğru erkek yabandomuzu ve bir tilki kabartması görülmektedir (Görsel 12).

[1] Lomboz taşı, delikli dairesel taş.

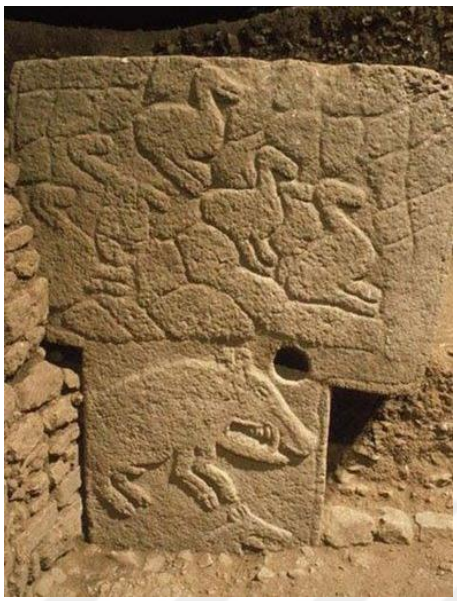
[2] Dramos, antik çağda genellikle tümülüs veya toprak altındaki mezarlarda, mezar odasına girişi sağlayan dar ve uzun geçit, kordior.

Dikilitaş 23'te neredeyse doğal ölçülerde bir yaban domuzu kabartması görülmektedir. Dikilitaşın hemen önünde dişlerini gösteren bir yırtıcı hayvan heykeli ortaya çıkarılmıştır.

Dikilitaş 26 ve 28'de küçük erkek yaban domuzu kabartmaları vardır. 28'in dar ön yüzeyinde soyut bir sembol tespit edilmiştir. Dikey bir yarım ay yatay duran bir kirişin üstünde yer almaktadır. (Schmidt, 2007: 138-139).

Görsel 11- Ejder ya da sürüngen sembollü dikilitaş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 12- Kuşlar ve yaban domuzu sembollü dikil taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 13- Köpek sembollü dikilitaş
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

1.3.4. D Yapısı (Taş Çağı Hayvanat Bahçesinde)

Göbeklitepe'deki en büyük yapı özelliğine sahip olan D yapısı 18 metreye 14,5 metre boyutlarında, oval biçimli ve en iyi korunmuş yapandır. Merkezinde iki tane devasa dikilitaşın her biri 15,5 yüksekliğinde ve 15 ton ağırlığındadır. Ayrıca çok sayıda kabartmalarla süslenmiş bu yapı bir hayvanat bahçesinde geziyormuş hissi uyandırmaktadır (Collins, 2019: 73-74).

Yapının etrafını duvarlarla çevreleyen 12 dikilitaşın merkezinde, 18 numaralı dikilitaşın dar yüzeyinde dikey olarak aşağı inen çift bantlar, geniş yüzeyinde kollar ve sol kolun kıvrımında bir tilki figürü görülmektedir (Görsel 14). Bantların arasında H, bir daire ve hilal şekline benzeyen semboller bulunmaktadır (Görsel 15). Diğer ikiz dikilitaş olan 31'de ise bukranion bulunmaktadır.

Dikilitaş 19'da sadece bir yılan kabartması, daha yoğun kabartmaları olan dikilitaş 20'nin dar yüzeyinde aşağı doğru kıvrılan bir yılan ile bir boğanın karşılaşma sahnesi betimlenmiştir. Boğanın altında baş ve ön ayakları görülen bir tilki kabartması bulunmaktadır (Görsel 16).

Dikilitaş 21'de daha önceki yapılarda rastlamadığımız hayvan kabartmaları görülmektedir. Bir lir biçiminde şekillendirilmiş boynuzları olan Darkos ceylanı ve onun altında Asya yabani eşeği olduğu düşünülmektedir. Yaban eşeğinin altında bir hayvanın burun kısmı görülmektedir. Bunun leopar ya da aslana ait olabileceği düşünülmektedir (Görsel 17).

Dikilitaş 22'in soldaki geniş yüzeyinde bir tilki başı kabartması görülmektedir. Kabartmanın büyük bir bölümü çevre duvarı tarafından kapatılmıştır. Dikilitaşın göğüs tarafında bir yılan, stola şeritlerinin arasından aşağı doğru kıvrılmaktadır. Dikilitaşın sağ yüzeyinde bir hayvan kabartması, çevre duvarı tarafından örüldüğü için ne olduğu anlaşılmamaktadır. Kabartma bir tavşanı düşündürmektedir (Görsel 18).

Dikilitaş 30'un alın kısmında bulunan doksan derece döndürülmüş H sembolü bulunmaktadır. Sembolün hemen altında aşağı doğru zikzak çizen yılanlar

görülmektedir. Ayrıca Yılanların hemen yanında büyük olasılıkla yabani eşek kabartması bulunmaktadır (Görsel 19).

Dikilitaş 32'de hiçbir kabartma görülmemekle birlikte, dikilitaş 33'te çok sayıda kuş betimlemeleri bulunmaktadır. Dikilitaşın sağ baş kısmında ördek türü kuşlar görülmektedir. Buradaki kuşlar büyük bir olasılıkla bozkırda küçük gruplar halinde yaşayan toy kuşlarıdır. Sağ gövde yüzeyinde iki büyük kuş görülmektedir. Bunlar büyük bir olasılıkla turna kuşudur (Görsel 20). Sol gövde yüzeyinde bir tilki kabartması görülmektedir. Dar ön yüzeyinde ise yılanlar, örümcekler ve işaretler bulunmaktadır (Schmidt, 2007: 148-156).

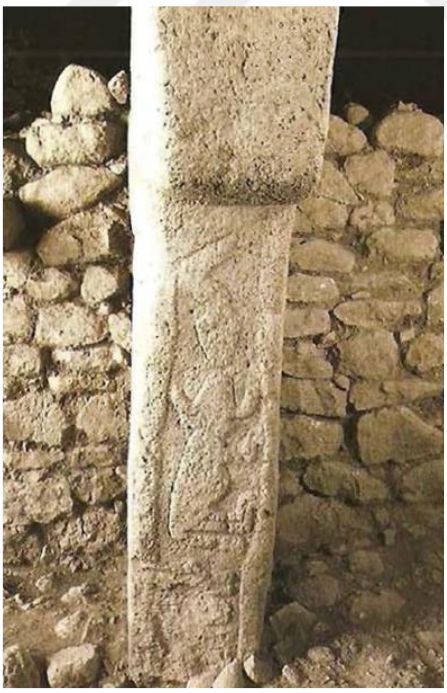
Dikilitaş 38, 41 ve 42'de herhangi bir kabartma tespit edilememiştir. Akbaba Dikilitaşı da denilen 43 numaralı dikilitaşta gövde kısmında akrep, gövdenin en alt kısmındaki akbaba benzeri kuşun boynu üzerinde başsız bir insan figürü ve üst taraftaki akbabanın sağ kanadının üzerinde yuvarlak biçimli bir cisim vardır (Collins, 2019: 148) (Görsel 21).

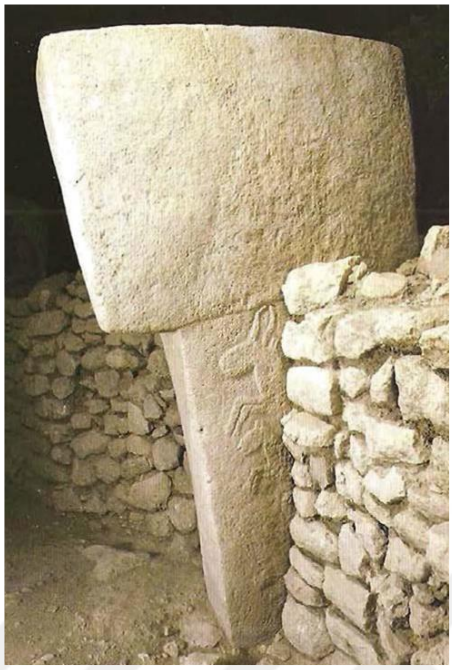
Görsel 14- Dikilitaş üzerindeki kollar
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

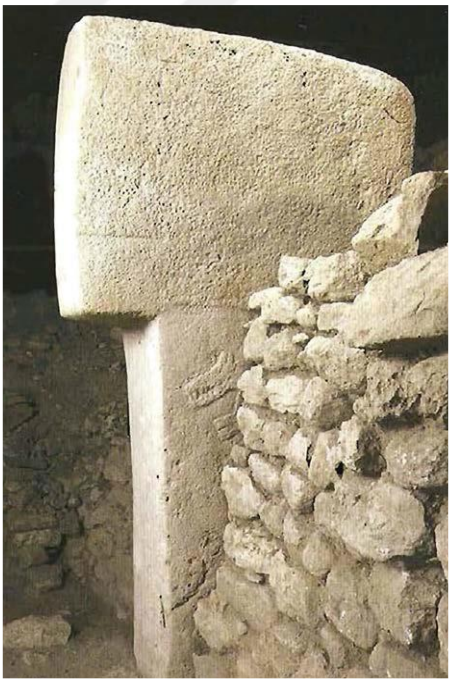
Görsel 15- Hilal, daire ve H sembollü dikili taş
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

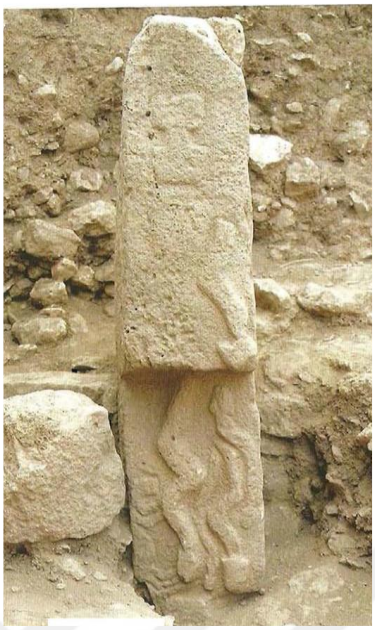
Görsel 16- Boğa, tilki ve yılan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

Görsel 17- Yaban eşeği ve ceylan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

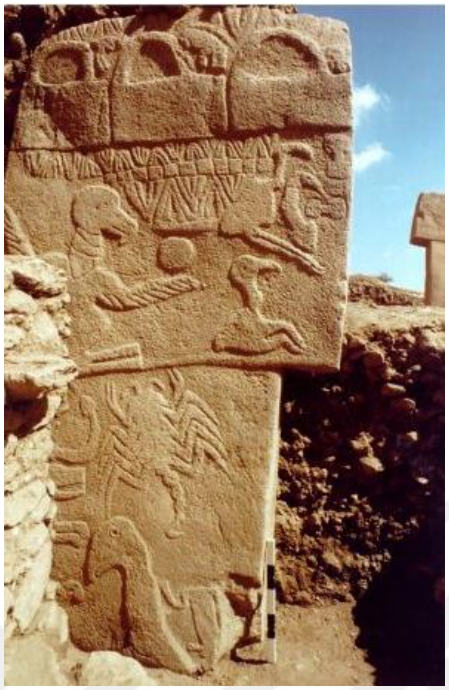
Görsel 18- Köpek sembollü dikili taş
(**Kaynak:** Klaus Schmidt, Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar, 2007)

Görsel 19- Yılan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

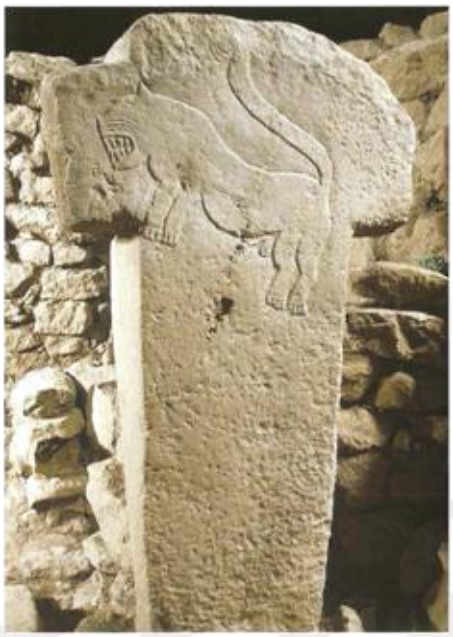
Görsel 20- Turna kuşu ve yılan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

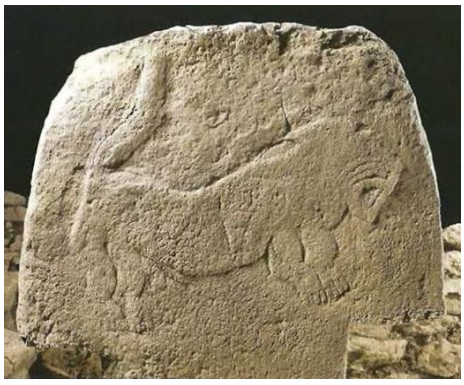
Görsel 21- Akababa, akrep, başsız insan figürü ve soyut sembollerinin olduğu dikili taş
(**Kaynak:** https://www.dainst.blog)

1.3.5 Aslanlı Dikilitaş Yapısı

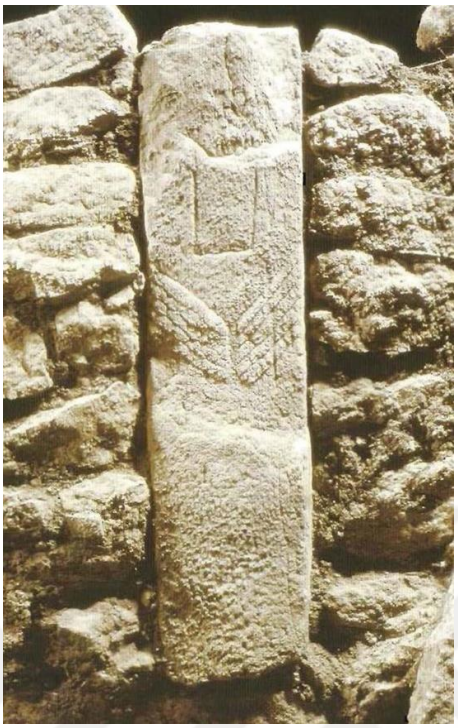
Bu yapı dikdörtgen biçiminde olup, terrazzo tabanlıdır. Terroza tabanının üzerine dikilmiş T sütunların baş kısımlarında iki kabartmada, açılmış ağzıyla, atlayacak pozisyonda büyük kedigillerden iki hayvan tasviri bulunmaktadır. Bu hayvanların leopar, kaplan ve aslan olarak düşünülmüştür. Bu yüzden bu yapıya Aslanlı Dikilitaş Yapısı olarak isimlendirilmiştir (Görsel 22 ve 23). Yapının doğusunda duvarın içine yerleştirilmiş kolları ve elleri olan iki dikilitaş bulunmuştur (Schmidt, 2007: 259-266) (Görsel 24).

Görsel 22- Aslan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 23- Aslan sembollü dikili taş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

Görsel 24- Üzerinde şeritler (stola) ve ellerin olduğu dikilitaş
(**Kaynak:** https://tr.pinterest.com)

2.3. KABARTMA SEMBOLLER

Göbeklitepe de bulunan kabartma semboller, bu dönemin insanları tarafından yapılmış ve henüz tam olarak anlaşılamayan bir dizi sembol ve figürlerden oluşmaktadır. Semboller, doğanın birliğine ve bütünlüğüne dayalı dinsel ve mitolojik inanışlar beraberinde belli bir anlam dilini de geliştirmiştir. Semboller söylenecek olan bir şeyi açıkça ifade etmez, sadece anlam ifade etmektedirler.

Göbeklitepe'deki kabartma semboller genellikle hayvan figürleri, insan şekilleri, geometrik desenler ve sembolik işaretlerden oluşmaktadır. Bu sembollerin çoğu, taş blokların yüzeyine oyulmuş ve taş işçiliği teknikleri kullanılarak yapılmıştır.Göbeklitepe'deki sembollerin anlamları tam olarak anlaşılamamıştır. Uzmanlar sembollerin ritüel ve dini amaçlar için kullanıldığını düşünmektedir (Özçelik, 2020: 81-82).

2.3.1. Soyut Semboller

T biçimli taşların üzerinde hayvan betimlemelerinin yanında çeşitli semboller de dikkat çekmektedir. **H** şekli, **C** şekli, halka motifi ve **U** şekli gibi sembollere rastlanmıştır. Kuşkusuz bu tasvir ve sembollerle ilgili birçok popüler yorum geliştirilmiştir. Bu yorumlar popüler kültürün etkisiyle, bilimsel olmayan bir düzlemde ortaya atıldıkları için burada dikkate alınmayacaktır. Klaus Schmidt Göbeklitepe'de elde edilen verileri tanıttığı eserinin bir bölümünü de, kazı alanında bulunan figüratif unsurların ve sembollerin yorumuna ayırmıştır. Schmidt daha konunun başında yazı öncesi döneme ait olması sebebiyle bu işin zorluğunu belirtmekte ve bu konuda temkinli davranmaktadır. Ancak yaptığı yorumlardan da Klaus Schmidt'in, sadece kazı yapan, buluntuları kayıt altına alan ve yorum yapmaktan kaçınan bir arkeolog olmadığı da anlaşılmaktadır (Schmidt, 2007: 215).

2.3.2. Hayvan Sembolleri

Göbeklitepe'de bulunan taş stellerde resmedilen saldırgan hayvan tipleri çoğunluktadır. T biçimli taşlara resmedilen hayvanların görevi kötülüklerden diğer bir ifadeyle tehlikelerden korumak ve korkutmak olduğu tahmin edilmektedir. Tapınağa girmeye hazırlananların üzerine atlamaya hazır, korkutucu hayvanlar sınıfı kategorisi oluşturulmuştur. Bunlar kesin ve yaygın biçimde tehditkâr nitelikler taşımaktadır. (Halis, 2019: 58).

Göbeklitepe'de av hayvanlarının dışında tilki ve yılan en yoğun kabartmalar arasındadır. Bunların dışında akbaba, akrep, böcek, örümcek, turna ve kuş türleri gibi bir çok hayvan çeşidi resmedilmiştir. Ayrıca dikilitaşlar üzerine işlenen hayvanların dönem ve coğrafyada yaygın biçimde görülmektedir.

Melez hayvan kategorisinin yaygın olarak gözüktüğü Paleolitik dönem mağara resimlerine karşın Göbeklitepe başarılı biçimde canlandırılan tekil hayvanlar barındırıyordu. Özellikle kuş kabartmaların arasında turna kuşunun insan benzeri dizlere

sahip olması, turna kıyafeti giymiş ya da turna olma düşüncesiyle dans eden insanların burada bir ritüel yapıldığı fikrini güçlendirmektedir (Schmidt, 2007: 157).

Göbeklitepe çizimlerinde ağırlık, yılan, tilki, yaban domuzu, kuş figürleri gibi bizlere de yabancı olmayan hayvanlar üzerinde oluşmuştur. Göbeklitepe'deki hayvan çizimleri yalnızca ritüel içindeki psikografik öğe olarak misyonlarının ötesinde ve daha önemli olarak ruh ve güç temsilleridir. Burada bizzat hayvanların merkezde canlandırılmakta olan ritüeli takip ettiğini ya da bizzat oluşturulan kurguda misyon sahibi olduğunu göstermektedir. (Halis, 2019: 59).

3. BÖLÜM

TASARIMLAR VE UYGULAMALAR

3. BÖLÜM

TASARIMLAR VE UYGULAMALAR

3.1.TASARIMLAR

Göbeklitepe kazı çalışmalarına başlandıktan sonra ortaya çıkarılan kalıntılar ve günümüzde konuyla ilgili yapılan yayınlar bu araştırmaya yön vermiştir. Bu sebeple 2021 yılında bölgeye yaptığım araştırma-inceleme gezisinde elde ettiğim ve gördüğüm kalıntılar asıl amacımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göbeklitepe'nin tarihi geçmişi ve kültürel izleri seramik-çini tasarımlara kaynaklık ederken detaylarda özellikle, ortaya çıkarılan dikilitaşlar ve üzerlerinde görülen kabartma semboller ve hayvan figürleri tasarımların temasını oluşturmuştur. Seramik malzemeyi bazen bir tuval gibi kullanırken bazen de form-kompozisyon bütünlüğünde kullanarak orada bulunan pek çok dikilitaş, sembol ve figürlerin dönemine gönderme yapmak hedeflenmiştir (Gülbağça, Işıkhan 2022: 81).

3.2. UYGULAMALAR

Heykeller

Günümüzde Göbeklitepe kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılan çemberlerin ortalarında T şeklinde iki sütun bulunmaktadır. Merkezi T sütunların ortalarına doğru daha kısa sütunlarla düzenlenmiş olup bu sütunların en büyük boyu yaklaşık 4.8 metredir. Merkezi T sütunların şeklindeki dikili taşlar adeta bir insan figürü gibi oldukça soyut biçimlenmiştir. Bu dikili taşların üzerindeki el ve kol tasvirli kabartmalar insan figürüne benzetilme kaygısıyla yapıldığı düşüncesini netleştirmektedir. Ancak bu dikili taşlarda bir insan yüzü yoktur. Bölgedeki çemberlerin bir inanç yapısı olduğuna ilişkin veriler sonucuna göre, heykel formatında yapılmış olan bu dikili taşların tanrıları sembolize ettiği görüşü yaygındır (Kurt, Göler; 2017: 4). Çalışmada dikili taşlardan,

merkezi T sütunlarından ilham alınarak tasarım yapılmıştır. Sütunlar üzerinde görülen çeşitli sembollerden ve hayvan figürlerinden yararlanılarak formun üzerine işlenmiştir.

Uygulamalarda kalıp yöntemi, tornada şekillendirme ve elle şekillendirme teknikleri kullanılmıştır. Heykel formları kalıplarda şekillendirilmiştir. Formların üzerlerine rölyefler için kuruyan alçılara çeşitli semboller oyulmuştur**.**

Görsel 25- Alçı üzerinde kazıma semboller

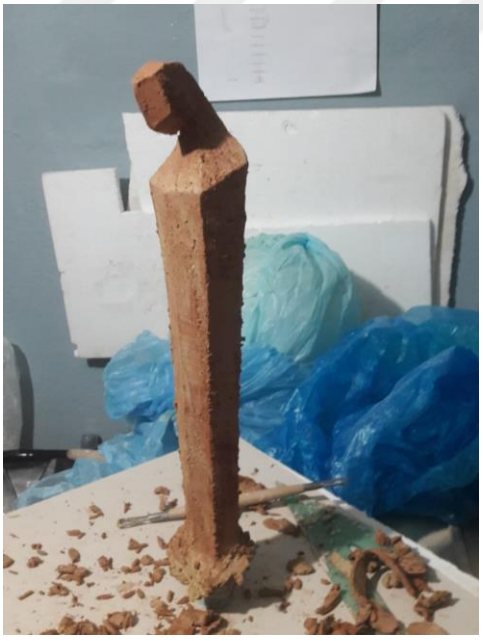
Görsel 26- Alçı üzerinde kazıma semboller

Görsel 27- Alçı üzerinde kazıma semboller

Görsel 28- Alçı üzerinde kazıma semboller

Görsel 29- Heykel modelinin oluşturulması

Görsel 30- Alçı kalıplarının oluşturulması

Görsel 31- Alçı kalıba çamur basma işlemi

Görsel 32- heykellerin rütuş işlemi

Tasarımlarımda daha çok toprak tonları kullanılarak farklı pişirim teknikleri uygulanmıştır. Teknik olarak farklı teknolojilere sahip seramik çamurları kullanılmış ve renklendirilmiştir. Oksitler, renkli astarlar ve sıraltı boyaları kullanılmıştır.

Görsel 33- Heykel figürünün şekillendirilmesi

Görsel 34- Heykel formun şekillendirilmesi ve dekorlanması

Heykel formlarında tamamen elle şekillendirilmiş farklı arayışlara gidilmiştir. Sıratlı dekor tekniği uygulanarak çini sanatına gönderme yapılmıştır. T sütunlardan yola çıkarak yapılan röprediksiyon çalışmalar da daoksitlerle renklendirilerek yapılmıştır.

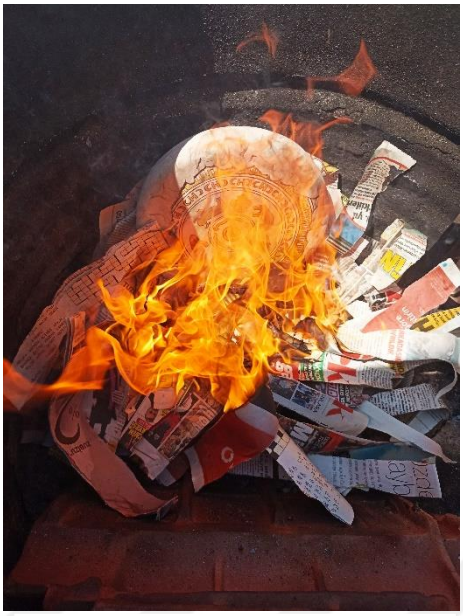
Görsel 35- T sütunun şekillendirilmesi

Görsel 36- T sütunun sembollerinin yapıştırılması ve ilk pişirimi

Görsel 37- T sütunun renklendirilmesi ve sırlanması

Görsel 38- İsleme yöntemi

Bisküvi pişirimi sonrası formlar üzerinde tekrar renklendirmeler ve düşük dereceli sırlar kullanılmıştır. Sır pişirimi sonrası farklı pişirim tekniği olarak varil içerisinde gazete parçalarıyla ateş yakılarak isleme işlemi uygulanmıştır.

Görsel 39

Görsel 40

Görsel 39, 40 taki T biçimli dikilitaşlar ve kabartmalardan yorumlanan heykel
Yükseklik: 45 cm

Görsel 41

Görsel 42, 43 teki T biçimli dikilitaşlar ve kabartmalardan yorumlanan heykel
Yükseklik: 45 cm

Görsel 44

Görsel 45

Görsel 45 teki kabartma sembollerinden yorumlanan heykel
Yükseklik: 45 cm

Görsel 46

Görsel 47

Görsel 47 deki T biçimli dikilitaşlar ve kabartmalardan yorumlanan heykel
Yükseklik: 45 cm

Görsel 48

Görsel 49

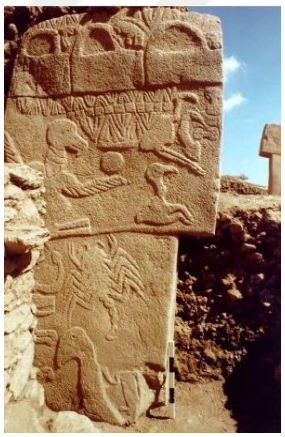
Görsel 49 daki T biçimli dikilitaşlardan yorumlanan heykel
Yüksekliği: 45 cm

Görsel 50

Görsel 51

Görsel 52

Görsel 51, 52 deki T biçimli dikilitaşlar ve kabartmalardan yorumlanan heykel
Yüksekliği:45 cm

Görsel 53

Görsel 54

Görsel 54 deki kabartma sembollerden yorumlanan heykel
Yüksekliği: 50 cm

Görsel 55

Görsel 56

Görsel 56 daki kabartma sembollerden yorumlanan heykel
Yüksekliği:45 cm

Görsel 57

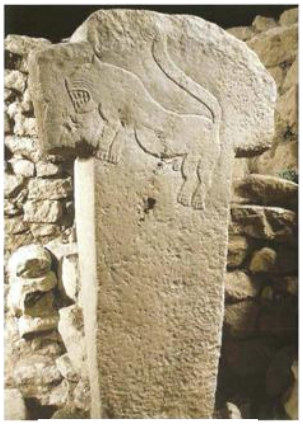

Görsel 58

Görsel 58 deki T biçimli dikilitaşlar ve kabartmalardan yorumlanan heykel
Yüksekliği:35 cm

Görsel 59

Görsel 60

Görsel 60 taki T biçimli dikilitaşlar ve kabartmalardan yorumlanan heykel
Yüksekliği:35 cm

Görsel 61

Çanaklar

Seramik çanak tasarımlarında form-kompozisyon bakımından, bu bölgedeki T biçimli dikili taşların üzerindeki kabartma tekniği ile yapılmış olan H biçimleri, yatay ve dikey şekillerde yarım ay, daire şekilleri ve ayrıca hayvan figürleri gibi soyut semboller, bu tasarımların çıkış noktası olmuştur. Kutsal olduğu düşünülen bu sembollerin tam olarak anlamları çözülememiştir. Ancak araştırmacılar yarım ay ve daire sembollerinin Güneş ve Ay olarak yorumlamaktadırlar. Tasarımlarda genellikle sütunlar üzerinde görülen çeşitli sembollerden ve hayvan figürlerinden yararlanılarak formun üzerine işlenmiştir (Gülbağça, Işıkhan 2022: 83).

Görsel 62- Çanak formun tornada çekilmesi

Görsel 63- Çanak formun rötüşlenmesi

Görsel 64- Çanak formun üzerine rölyef eklenmesi

Görsel 65- Çanak formun renklendirilmesi

Torna tekniği ile çekilen çanak formları rölyefler eklenerek renklendirilmiştir. Renklendirici olarak ise oksitler, renkli astarlar ve sıraltı boyaları kullanılmıştır. Tasarımlarımda daha çok toprak tonları kullanılarak farklı pişirim teknikleri uygulanmıştır. Düşük dereceli seramik transparan sır ile ikinci pişirimleri yapılmıştır.

Görsel 66

Görsel 66 daki kabartma sembollerden yorumlanan çanak
Yüksekliği: 30 cm Genişliği: 25 cm

Görsel 67

Görsel 68

Görsel 68 deki kabartma sembollerden yorumlanan çanak
Yüksekliği: 30 cm Genişliği: 25 cm

Görsel 69

Farklı Form Arayışları

Görsel 70- İki parça tabak formun şekillendirilmesi

Görsel 71- Parçalı formların birleştirilmesi

Elle şekillendirme tekniğiyle yapılan tabak şeklinde olan iki parça birleştirilerek formu oluşturmuştur.

Görsel 72- Forma sıratlı dekor girilmesi

Taş sütunların üzerinde bulunan kabartma sembolleri kullanarak tasarım oluşturulmuştur. Bu tasarım formun üzerine işlenerek sıraltı dekor tekniği uygulanmıştır.

Görsel 73

Görsel 73 taki kabartmalardan yorumlanan sıratlı dekorlu form
Çap: 25 cm

Görsel 74

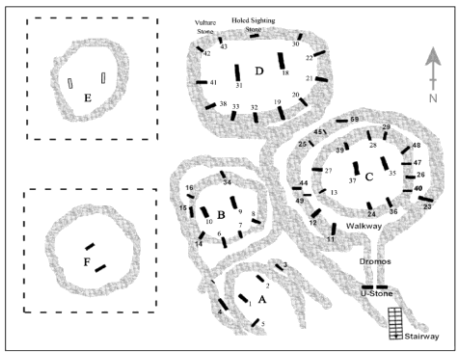

Görsel 75- Pano üzerine kabartmaların yerleştirilmesi

Görsel 76- Pano üzerine renklendirici oksitlerin sürülmesi

Çamur belirli bir kalınlıkta açılarak üzerine Göbeklitepe'den ilham alınan tapınak formları krokisi uygulanmıştır. İlk pişirimden sonra oksitlerle renklendirme yapılarak belirli yerlere transparan sır sürülmüştür.

Görsel 77

Görsel 77 deki Göbeklitepe'nin A, C ve D yapılarına ait krokinin yorumlanması Sağda örnek seramik tasarım uygulaması yer almaktadır.

Çap: 40 cm

Görsel 78

Görsel 79- Çanak formlarının şekillendirilmesi

Elle şekillendirme tekniğiyle yapılan kaseler bir tepe görümünü andırmak amacıyla yapılmıştır. Formların üzerleri bir kapak gibi kapatılarak üzerlerine gelecek heykelcikler için hazır hale getirilmiştir.

Görsel 80- Form üzerine heykelciklerin yerleştirilmesi

Görsel 81- Form üzerine heykelciklerin yerleştirilmesi

Hayvan sembolleriyle ve T sütunlarla oluşturulan form ilk pişirimi yapıldıktan sonra sır pişirimi yapılmadan alternatif pişirim yöntemi olan isleme tekniği kullanılmıştır.

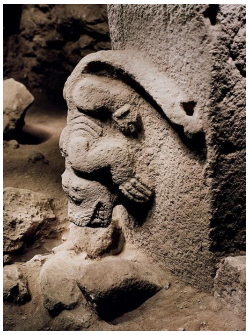

Görsel 82

Görsel 82 teki T sütunlarının
Formla buluşturarak yorumlama
YüksekliK: 20 cm

Görsel 83

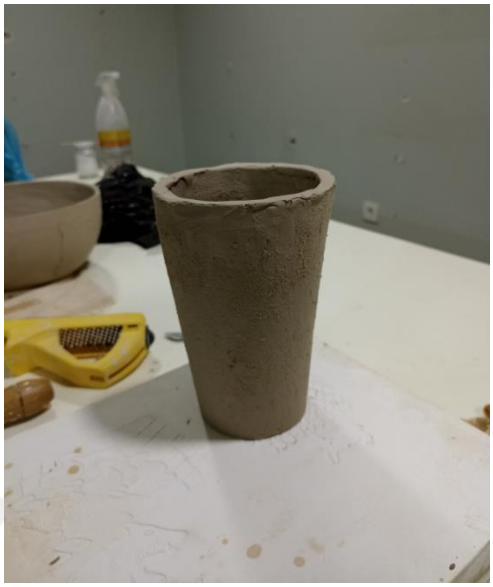
Görsel 84 teki kabartma
sembollerinin
formla buluşturarak yorumlama
Yükseklik: 22 cm

Görsel 85

Görsel 86- Çanak formun hazırlanması

Görsel 87- Bardak formun hazırlanması

Kase ve bardak şeklinde oluşturulan bu İki form birleştirilerek yüksek bir tepe görünümü elde edilmiştir. Formun üzerine rölyefleri işleyerek çeşitli oksitlerle renklendirilmiştir.

Görsel 88- İki formun birleştirilmesi

Görsel 89- Çanak formun renklendirilmesi ve sırlanması

Görsel 90

Görsel 90 daki T sütunlarını ve kabartma sembollerini yorumlama
Yükseklik: 30 cm

Görsel 91

SONUÇ

Göbeklitepe, arkaik insanın günümüz insanına miras olarak bıraktığı ve insanlığın erken dönem sırlarını taşıyan gizemli bir yapıdır. Yazılı kaynakların bulunmadığı ve sınırlı arkeolojik verilerin elde edilebildiği Neolitik çağın erken dönemine ait olan bu anıtsal yapılar, arkaik insanın düşünce ve inanç dünyasını bize göstermektedir. Bu megalitik yapının yapısal ve biçimsel özellikleri, arkaik insanın sanıldığının aksine güçlü bir tanrı düşüncesine sahip olduğunu, ileri düzeyde bir dini sembolizm kullandığını aynı zamanda gerekli bilgi ve beceriye sahip olduklarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kurt, Göler; 2017: 28).

Kabartmaların son derece estetik olarak biçimlendirilmesi ve soyut düşüncenin hâkim oluşu birçok sanatçıya ilham olmaktadır. Bu doğrultuda, aynı zamanda bir uygulayıcı olarak Göbeklitepe'nin kalıntıları sanatsal ve estetik bakımdan dikkatimi çekmiş, seramik bünyede değerlendirme olanağı sunmuştur. Birçok farklı disiplindeki sanatçıların tasarım ve hayal gücünü tetikleyen bu etkileyici buluntular, bu çalışmada seramik bünyede gerek üç boyutlu gerekse dekor olarak tasarımlar yapmama olanak sağlamıştır. Özellikle tasarımlarda dikilitaşlarda görülen sembol, simgeler ve figürler şeklindeki kabartmalar tasarımlarımda esin kaynağı olmuştur.

Tarihin bu inanılmaz bulgusu pek çok bilim adamı ve araştırmacıların dikkatini çekerken, sanatsal ve estetik bakımdan pek çok sanatçının da ilham kaynağı olmaya devam edeceği kuşkusuzdur. Daha kazılmamış birçok yapının gün yüzüne çıkarılmasıyla birlikte Göbeklitepe, adından sıkça söz ettirmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

COLLİNS, A. (2019). *Göbekli Tepe Ve Tanrıların Doğuşu*. Alfa (çev. Leyla Tonguç Basmacı).

HALİS, G. (2019). *Göbeklitepe Sembolizmi.* İstanbul: A7 Kitap.

ÖZÇELİK, C. (2020). *Göbekli Tepe (Kozmik Doğuş, Kutsal Evlilik Ve Ölümden Dirilişe),* İstanbul: Kalkedon.

SCHMİDT, K. (2007). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbeklitepe En Eski Tapınağı Yapanlar.* İstanbul: Arkeoloji Ve Sanat Yayınları (Rüstem Aslan)

SEPİCİ, L. (2013). *Göbeklitepe Anadolu'da Keşfedilen Dünyanın İlk Mabedi,* İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Basılmamış Kaynaklar:

SÜMER, G. (2007). Anadolu'da Neolitik Dönemde Tanrı ve Tanrıça. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.İzmir, TÜRKİYE

TOPRAKLI, M. (2019). Göbeklitepe Seminer. Konya: Selçuk Üniversitesi.Konya, TÜRKİYE

Makaleler:

AYDIK, C. İ. (2014). Yukarı Mezopotamya'da Bir Taş Çağı Kült Alanı; Göbeklitepe, Sistemli Dinlerin İlk İzleri, Dünyanın Bilinen En Eski Tapınak Formları, Ocak 2014, ss. 1-7.

GÜLBAĞÇA B., IŞIKHAN S., "Göbeklitepe Kalıntılarının Seramik Yüzeylere Yansıması", *SSD JOURNAL 3 rd International Conference on Social Sciences & Humanities* Şubat 2022, ss. 76-85.

GÖLER, M. E. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Vol 21, Sayı 2, Aralık 2017, ss. 1107-1138.

ÖZALP, H. (2016). İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler? . *Bilimnane*, Sayı 1, Mart 2016, ss. 459-74.

ÖZKAN, D. (2012). "Göbeklitepe Örneğinde İnsani Eşgüdümlü Eylem, Din Ve İletişim, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, Sayı 5, Ocak 2012, ss. 9-20.

YELKEN, M. K. (2019). , İnsanlık Tarihini Değiştiren Arkeolojik Keşif: Göbeklitepe, ss. 1-8.

ÖZGEÇMİŞ

Ad, Soyad: Burak GÜLBAĞÇA

Yabancı Dil: İngilizce

Eğitimi: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları

Lisans: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Eski Çini Onarımı Asd.

Lise: 2012, Cengiz Topel Lisesi

İş Tecrübesi: 2021-2022 Güzelbahçe Halk Eğitimi Merkezi-usta öğretici

2022-2023 Keramikos - seramik işçisi

Yayınlar:

Makaleler: Gülbağça B., Işıkhan S., "Göbeklitepe Kalıntılarının Seramik Yüzeylere Yansıması", *SSD JOURNAL 3 rd International Conference on Social Sciences & Humanities* Şubat 05-06, 2022, ss. 76-85.